

MIŠLJENJA

TKO JE I ŠTO JE PROFESOR?

Živan Bezić

Svaki razuman čovjek razmišlja o svome zvanju i zanimanju. Profesor, kao intelektualac, još i više.

U prvom redu ga zanima što znači riječ profesor. Iz kojeg jezika dolazi i koji joj je korijen? Što je njezino značenje i kakve odgojne i etičke implikacije ona navješćuje? Koje sve kulturne, društvene i prosvjetne dimenzije u sebi krije profesorsko zvanje?

Bez oklijevanja možemo reći da ono sadrži višestruke dimenzije. lingvističke, profesionalne, didaktičke, pedagoške, kulturne, komunikativne, društvene, etičke i religiozne. Mogli bismo promatrati profesorsku službu sa svih tih vidika (što bi bilo izvanredno poučno i zanimljivo), ali nam nažalost okvir jednoga članka ograničuje mogućnosti, pa ćemo se zaustaviti samo na prvom aspektu – lingvističkome.

Pošto je ovo naše razmatranje kratkoga daha, uzet ćemo u obzir samo dva lingvistička vidika – etimologiju i semantiku riječi profesor (i srodnih pojmova). Nećemo propustiti da iz svakog semantema izvučemo odgovarajući deontološki zaključak.

Opet zbog ograničenog prostora zaustavit ćemo se, osim na materinskom jeziku, samo još na grčkome i latinskome, koji tvore temelj naše europske i kršćanske civilizacije.

GRČKA MUDROST

Jedan od najčešćih izraza za profesorsko zvanje na grčkom jeziku bio je *γραμματικός* (vješt pitanju i pisanju učitelj, učenjak, znalac jezika) ili *γραμματιστής* (pisar, tajnik, učitelj). Oba izraza potječu od im. *γράμμα* (pisano slovo, knjiga, sve što je napisano, gramatika, književnost) koja je opet participijalni oblik glagola *γραφείν* (urezivati znakove, risati, pisati).

Prva dakle stvar koja se može očekivati od jednog profesora jest da barem bude pismen čovjek i prijatelj knjige. Pod pismenošću profesora se misli ne samo to da znade pisati i čitati (pisar), nego da njegovo pisanje bude stvaralački čin (pisac).

Metoda poučavanja u staroj Grčkoj nije se sastojala samo u pisanju i čitanju napisanoga, već i u govorenju živom riječi. Učitelj je govorio naglas a učenici su to ponavljali glasno za njim. Ta se je metoda zvala katehetska a učitelj *κατηχῆτης* od gl. *κατα-εχέω* = odjekivati (*ἦχος* ili *ἦχῆ* znači: jeka, zvuk, šum, glas). Riječ kateheta (kateheza, katehizacija, katehetika) još je uvijek živa u kršćanskoj evangelizaciji, i to kod svih naroda.

Dosljednost između riječi i misli oznaka je svakoga karakternog učitelja. Ono što mislim

u sebi govorim glasno i svojim učenicima. Ako jedno mislim a drugo govorim, znak je da nešto nije u redu ili samnom ili s društvom u kojemu živim. Nažalost, postoje i obje mogućnosti istodobno.

U Heladi se je poučavanje mladeži obavljalo u posebnim ustanovama, zvanim škola (grč. σχολή mir, počinak, dokolica, a kasnije: mjesto učenja, učiona, učilište.¹ Školski učitelj je nazvan σχολαστικός (prvotno značenje: onaj koji se u slobodnom vremenu bavi naukom i knjigom). Iz istog korijena smo i mi imali naše stare „školnike” i „školare”

Za učenje je potrebno slobodno vrijeme. Za poučavanje drugoga posebno, jer je za dobru pouku potrebna priprava. Za nju profesor mora naći vremena. Priprava za predavanje je moralna obaveza svakog nastavnika. Imam li to na pameti?

Starokršćanski priručnik „Didahé”, vjekovna i neprekinuta tradicija „didaskalia” te suvremeni naziv za nauku o poučavanju „didaktika” upućuju nas na još jedno učiteljsko ime – διδάσκαλος (učitelj, od glagola διδάσκω: poučavati). Ovaj pojam upozorava profesora na dvije njegove dužnosti. Prva: da poučava one koji trebaju znanja, druga: da sam bude učen prije nego postane učitelj drugima. Stara naime mudrost kaže: „Nemo dat quod non habet”.

Napokon, najčešći grčki izričaj koji se je zadržao sve do danas u svih kulturnih naroda jest *pedagog* (od imenice πᾰῖς-δός: dijete, i glagola ἄγω - εω: voditi, putiti, odgajati, iz čega dolazi složenica παιδαγωγός). Prvi su helenski pedagogi bili robovi koji su pratili dječake u školu.² Kasnije su počeli i sami poučavati djecu u očinskoj kući. Rob voditelj je nastao rob učitelj. Tako je učiteljski poziv p/ostao „ropskim” poslom, što još uvijek ima u sebi elemente istine. Nauka o odgoju je konačno dobila ime „pedagogija”, odnosno „pedagogika”.

Deontologija riječi pedagog je također dvostruka: a) najprije nas potsijeća na iskonsku svrhu svake obuke: profesor je uvijek u službi svojih đaka, nikada obratno; b) školska nastava mora uvijek biti odgojna. Cilj svakog obrazovanja jest odgoj čitava čovjeka. Škola, kao takva a ne samo pojedini profesori, jest također potpuno u službi odgoja. Ona je prvenstveno odgojna

mišljenja

ustanova, a tek onda obrazovna.

LATINSKA BAŠTINA

Ipak riječ profesor nismo baštinili od Grka nego od Rimljana. Originalno zvuči „proféssor” a složena je od priloga „pro” i gl. „fiteor” i „fateor”. Značajne su obje sastojnice. „Pro” ima mjesno značenje (pred, ali isto tako i: mjesto nekoga) a također i finalno (za nešto ili nekoga). „Pro-fiteri” i „pro-fateri” znače: javno priznati pred drugima, ispovjediti, očitovati. „Fari” općenito znači govoriti. U srednjem su vijeku svi profesori, a i danas to još uvijek čine profesori crkvenih škola, prije nastupa službe polagali „professionem fidei” (ispovijed vjere).³

Latinski profesor je ipak u srodstvu i sa grčkom zajedničkom indoeuropskom baštinom. Fonetički je naime istovjetan sa grčkom riječi προφήτες (izgovara se: profétes) te oba imaju isto zvukovno korijenje, premda se semantički malko razlikuju. Na grčkome je „profetes” naš prorok, dolazi od glagola πρόφημι = proricati. Zvukovna i značenjska sličnost nije slučajna. Zar profesor nije za svoje učenike neka vrsta proroka? On pred njima javno iznosi stečena kulturna dobra, vjerske svetinje, povijesnu baštinu i usvojene društvene vrijednosti. Time on predviđa i naviješta i nova vremena, nove vrijednosti te otkriva mladim ljudima staze njihove budućnosti. Prorok je. No u isto je vrijeme i „confessor” (priznavalac, ispovjednik). „Con-fessor” je stečenih vrednota skupa sa svojim đacima i ujedno je „pro-fessor” budućih vremena, naraštaja i dostignuća.

¹ Kako je u ono doba mladež morala manuelno raditi za svoje uzdržavanje, školu su mogla pohađati samo besposlena djeca bogataša i plemića. Odatle grčki naziv škola za sustavno učenje. Još i danas u nekim slojevima puka vlada mišljenje da je obrazovni rad puko plandovanje.

² Zadatak u-pučivanja i praćenja na putu Latini su označili izrazom „e-ducare” i „educatio” (od „ducere”: voditi), koji je onda prešao u sve europske jezike. I engleski domaći naziv za učitelja „teacher” upućuje na istu misiju, jer dolazi od korjena „tee”, što znači „pokazati”.

³ Termin profesor ne valja izvoditi iz riječi profesija = zanat, zanimanje. Stvar je tekla obratnim putem: Profesura je naziv, a ne zanat.

Uz profesora iz latinske baštine imamo i česti termin *docent* (part. akt. prez. gl. doceo, 2 poučavati), koji se upotrebljava na višim školama. Od istog korijena dolaze izrazi: *doc-tus* (učen), *docentura* (služba docenta), *doct-orandus* (kandidat za doktora) i *doctor* (službeno priznati naučni radnik).

Razumije se, učenjak najprije mora biti „doctus” da bi bio „doctor”.⁴ Riječ *docent* i doktor nas upozoravaju na našu dužnost osobnog i permanentnog studija, na obavezu stručnog obrazovanja i samostalnog istraživanja. Studij, znanje i stručnost jesu neizostavne odlike pravog profesora. Poučavanje drugoga povećava i produbljuje i naše vlastito znanje: *docendo discimus!*

Najredovitiji izraz za službu učitelja jest poznata riječ *magister* (prešla u mnoge jezike u oblicima majstor, meštar, mojster, Meister, master, maitre, magistro itd.), koja danas služi i za oznaku akademskog stupnja. Korijen joj je u lat. prilogu „magis”, što znači „više”. *Magister* je onaj koji ima više ugleda, snage, moći i vlasti (*magistratus*), ali također i znanja i vještine (*magisterium*). Ako učitelj ne vrijedi više i ne zna više od svojih učenika, onda nije sposoban za svoju svetu službu.

Tako nas riječ *magister* upozorava na autoritet (isto što i „magis fieri”, jer dolazi od *augere* – povećavati) profesorskog zvanja. Za taj posao nije dovoljan vanjski autoritet što ga profesor dobiva od školskih vlasti, društva i roditelja. Njemu je još više potreban osobni autoritet koji počiva na njegovim ličnim vrlinama. Svi smo mi u svome školovanju bili svjedoci tragedija što ih doživljuju profesori bez autoriteta. Gubitkom ugleda oni postaju žrtvom sadistički raspoloženih daka i studenata. Kako stoji s mojim osobnim ugledom u školi i životu?

Manje česti izrazi za učiteljsku službu na latinskom jeziku jesu još: *praeceptor*, *institutor* i *instructor*. *Praeceptor* dolazi od prakorjena „*capio*”.³ (hvatati, shvatiti, uzeti, osvojiti) a izravno od „*prae-cipio*”,³ što znači: unaprijed ili prije shvatiti, slutiti, znati, savjetovati i narediti.

Prema tome je *praeceptor* pred-znadar (ne sve-znadar!), pred-vodnik i savjetnik koji bolje zna. Ova riječ ističe vodstvenu ulogu pro-

fesora, ali ga odmah postavlja pred jako odgovorni uvjet: da bi mogao voditi mlade, mora prije njih sam steći znanje i iskustvo, bez kojih ne može biti voda drugima („Ako slijepac slijepca vodi...”). On već u sebi nosi ono što će drugima predati (predavač!).

Institutor (srodan izraz „*institutio*”: uredba, ustanova, naredba, pouka) dolazi od glagola „*in-stituere*” (varijante su: *sistere*, *statuere*) sa značenjem: staviti, postaviti, ustanoviti, utvrditi, graditi, poduzeti, poučavati. Ključne riječi ovog semantičnog polja jesu „*status*”, „*statut*” i „*institut*”, dakle sociološko-organizacioni pojmovi s dimenzijom stalnosti i normativnosti. Možda bismo termin *institutor* mogli najbolje prevesti s riječju nastavnik. Izraz nam sugerira red, poredak, stabilnost, čvrstinu i sigurnost školskog znanja, što je sve usko povezano s nastavom i nastavnikom.⁵

Instructor također spada u istu kategoriju termina. Potječe od „*in-struere*” (sa-graditi, podići, staviti u red, narediti, obskrbiti, upućivati, poučiti). Posao instruktora je „*instructio*”: izgrađivanje, upućivanje, poučavanje. Ovaj naziv doziva u pamet profesoru da je njegov poziv u biti gradnja ljudske ličnosti kao cjeline i dobro strukturirane osobe, a ne samo kljukanje znanjem. On je „*instructor*” i ujedno „*constructor*” mladih ličnosti u sazrijevanju. On je graditelj još negotovih i njemu povjerenih duša, ali ne u smislu Staljinovih „inženjera duša”. Dijete, mladić i djevojka nisu „objekti u izgradnji”, već svjesni subjekti svoje vlastite izgradnje skupa sa svojim roditeljima, odgojiteljima i učiteljima. Ličnost se izgrađuje u spletu svih odgojnih faktora, među koje spadaju apso-

⁴ To su Nijemci dobro označili svojim izrazima *Lehre*, *Lehrer*, *Lehrling* i *Gelehrte*, koji svi potječu od glagola *lehren*, a u svom izvorištu pripadaju obitelji radikala „*leisten*” (izvršiti, ispuniti, učiniti). Ne valja zaboraviti ni to da „*die Lehre*” u svom drugom značenju hoće reći: mjerilo, uzorak, model. Zar sve to ne mora biti i živi *Lehrer*?

⁵ Na latinskome se učenik zove „*discipulus*”, što dolazi od „*disciplina*”: zapt, red. To ne znači da je dak obični „sluga pokorni”, a njegov profesor „kaplar” koji mu mora utjerati u kosti red, rad i pokornost. Profesor je utemeljitelj i čuvar reda i znanja, ali ne tiranin.

lutno i profesori. Tko toga nije svjestan nije ni za kakav pedagoški rad, ni u školi ni izvan nje.

HRVATSKO POIMANJE

A kako naš narod zove one ljude koji poučavaju i odgajaju mladi naraštaj? Ako zenemarimo sve strane izraze kojima se služimo, u hrvatskoj nam preostaje kao najbolji i najčešći izraz *učitelj*.

Mi danas toj riječi redovito pridajemo intelektualistički prizvuk: učitelj je onaj stariji čovjek ili žena koji uče malu djecu pisanju, čitanju i sticanju znanja. Zadubimo li se pak u etimologiju ove riječi, pronalazimo da je učitelj najprije nosilac i čuvar moralnih vrednota društva. Naime korijen riječi leži u praslavenskom glagolu „vyknoti“, što hoće reći: biti-vičan, navikavati se, učiti (se).⁶ Prema tome, rezultat privikavanja je navika, na/v/uka, nauka. Onaj koji te navike, odnosno nauke, prenosi mladima jest na/v/učitelj ili jednostavno učitelj. Srodni izrazi su također: ob-/v/iknuti se sa postverbalima: običaj i obuka.⁷

Tako nam naš lijepi hrvatski naziv učitelj otvara nove vidike: obiteljske, historijske, društvene, praktične i moralne. Stari su Slaveni od učitelja očekivali da bude čuvar drevnih dobrih navika i običaja te da te prokušane vrijednosti prenosi i na mlado pokoljenje. Starina ovoga pojma pokazuje kako su Hrvati ostali i do danas vjerni svojoj pradaвноj kulturnoj baštini. Pojam učitelja i nauke ne uključuje samo kognitivne elemente, nego prije svega etičke i tradicijske, ali u dimenziji pedagoške svestranosti.

Drugi hrvatski naziv za službu učitelja, osobito na višim učilištima, jest *predavač*. I etimologija i semantika ove riječi sasvim je očita već na prvi pogled. Temelji se na glagolu „davati“. Predavač onaj koji dalje pre-daje ono što je i sam primio kao veliku vrijednost. A što to predavač predaje svojim primaocima? Tri stvari. Prije svega stečeno znanje i ostale kulturne, patriotske, društvene, etičke, umjetničke i religiozne vrijednosti. Zatim svoje vlastito iskustvo, otkrića, upute i savjete. Najzad, ono najvažnije što im može predati jest on sam, njegova osoba, njegova izgrađena i uzorna ličnost, koja može biti model njegovim slušačima.

Izraz predavač nas upozorava na kakvoću profesorove osobe. Ova mora biti primjerna, sugestivna, privlačna i odgojna u samoj sebi, konkretno oličenje studentskih ideala. Nikad profesor ni njegova škola nisu tu zbog njih samih, već zbog učenika i njihove intelektualne, afektivne i moralne izgradnje. Oni su potpuno u službi daka, a to znači nesebični, požrtvovni altruisti, bez ikakvih zadnjih računa. Iskreno i zdušno predaju svojim učenicima ono što jesu, ono što imaju i ono što znaju. Predavač ne smije nikada biti prodavač!

U hrvatskom se jeziku sve češće upotrebljava za službu učitelja i naziv *nastavnik*. On neizravno potječe iz latinskoga (kalk od statuere, institutio, institutor) a izravno iz staroga crkvenoslavenskog jezika. Korijen mu je u riječi „stav“.⁸ Iz njega slijedi da bi „na-stava“ bila vezivanje stava na stav, a nastavnik je onaj učitelj koji ima izgrađen stav, svoje nazore i određena načela, koja on dosljedno povezuje u nastavi te provodi u životu i školi. Znanost ne leži na praznome, ona ima čvrste temelje u činjenicama i prirodnim zakonima. Nastavnik na njih nadovezuje svoja osobna iskustva i otkrića, ostajući vjeran istini i načelima.⁹

Prema tome nastavnik je čovjek stava, načela i dosljednosti. Kao znanstveni radnik i pedagog on prije svega služi istini i istinskom dobru svojih gojenaca. Zbog istine i pravde on se ne boji zamjeriti nikome i nikojoj vlasti. Za njega vrijedi stari znanstveni princip: „Amicus Plato, amicus Aristoteles, magis amica veritas“!

U najnovije vrijeme je nastala nova oznaka za učiteljsko zvanje, a odrazuje se u sintagmi *prosvjetni radnik* ili „prosvjetar“. Stupovi nosači tog naziva odmah su razvidni: prosvjeta i rad. Profesor ima uzvišeni zadatak da unosi svjetlo istine i znanja u mlade duše, da razbija mrak neznanja, zabluda i predrasuda. On je

6 P. Skok, „Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srp. jezika“. Sv. III, izd. JAZU, Zagreb 1973, str. 534.

7 Korijenski i značenjski sličan pojam nalazimo i u riječi „za-vičaj“.

8 Skok, nav. dj., 330.

9 Riječi nastava su srodne još: zastava, postava, ostava, predstava, dostava, rastava, ustav, sustav, sstav.

dužan rasvijetliti um i zagrijati srce mladih za ideale istine, pravde, dobrote i ljepote. A to može postići upravo prosvjetnim radom. Radit će najprije na sebi samome: dotjerujući svoju narav i svoj lik, zatim predanim studijem na polju svoje nastavne struke: usavršujući svoje znanje, onda i na svojim dacima: predstavljajući im kao ideal uzore istinoljubivosti i etičke modele.

Dok se profesorov rad sastoji u prosvjećivanju drugih, on ne smije zaboraviti ni na ono „svjetlo” koje nosi u sebi i svojoj savjesti. Svjetlo koje svjedoči za Istinu, Dobrotu i Ljepotu.

Proučavajući nomenklaturu profesorske službe u jezicima starih Grka i Rimljana te u svome materinskom jeziku, mogli smo opaziti da ne postoje nikakvi beznačajni ili neutralni nazivi. Svaki je termin prožet značenjem, moralnom porukom i pedagoškim nabojem. Slična je situacija i u drugih meni poznatih jezika. To je dokaz da su se od davnih dana na učitelje postavljali visoki zahtjevi. Nikakvo čudo. Ta oni su odgojitelji budućih ljudskih naraštaja, dakle i tvorci ljudske budućnosti. Zajedno s roditeljima i svećenicima oni snose glavnu odgovornost za sudbinu čovječanstva.

Razumljivo je da sve ono što smo rekli o

učiteljima općenito vrijedi jednako – dapače rekao bih a fortiori – i za vjeroučitelje. Za katehetski poziv dolaze u obzir i vjerski motivi koji još i povećavaju težinu odgojnih, profesionalnih i moralnih obaveza službenika Crkve i svjedoka Kristovih.

Uza svu važnost vjero/učiteljskog poziva, upada u oči jedna negativna činjenica. Dok su u prijašnjim vjekovima svi narodi visoko poštovali učiteljski poziv (sjetimo se uputa židovske Mišne),¹⁰ mi u naše doba sa žaljenjem konstatiramo duboki pad ugleda učiteljskog staleža. Zašto je to tako? Sigurno zbog veoma izmiješenih političkih, socijalnih i školskih prilika. Ali, usudujem se pitati: zar samo zbog tih vanjskih ne/prilika?

Da nije, možda, temeljni uzrok mnogo dublji? Možda leži baš u osobama današnjih prosvjetnih radnika? Da nisu, možda, zaboravili na uzvišena svojstva i *v r l i n e* njihova zvanja?

Na takvo ih razmišljanje želi potaći ovaj skromni prilog etimologiji i semantici profesorskog imena.

¹⁰ Donosi ih E. Fromm u svojoj knjizi „Dogma o Kristu”. Izd. Naprijed, Zagreb 1984, str. 145.